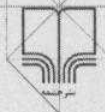
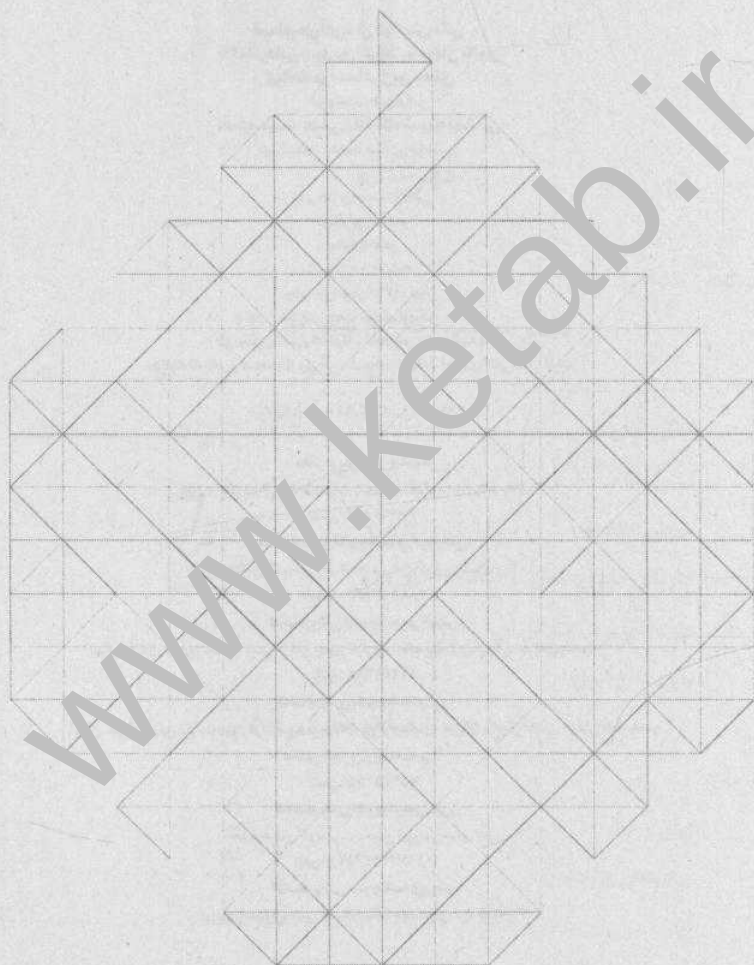

اسطوره‌ی آفرینش در کیش مانی

ویراست سوم، با گفتارهایی درباره‌ی ادبیات و عرفان مانوی

ابوالقاسم اسماعیل پور مطلق

سرشناسه: اسماعیل، ر.، ابوالقاسم، - ۱۳۳۳

Esmailp. Abolghasem

عنوان و نام پدیدآور: ا. ملورهی آف. ش در کیش مانی: ویراست سوم با گفتارهایی درباره‌ی ادبیات

و عرفان مانوی / ابوالقاسم اسماعیل -

وضعیت ویراست: ویراست ۳

مشخصات نشر: تهران، نشر چشمه، ۱۱۵

مشخصات ظاهری: ۳۸۸ ص.

شابک: ۵-۸۴۸-۲۲۹-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتاب‌نامه

یادداشت: نمایه

موضوع: مانی، ۲۷۶-۲۲۱۶ م.

موضوع: Mani, 216? - 276

موضوع: آفرینش (مانویت)

موضوع: Creation Manichaeism

موضوع: اساطیر ایرانی

موضوع: Mythology, Iranian

موضوع: کیهان‌آفرینی - افسانه‌ها و قصه‌ها

موضوع: Cosmogony - Legends

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ الف ۵ / الف ۱۰ / BT1۴۱۰

رده‌بندی دیوبی: ۲۹۹ / ۹۳۲

شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۲۶۴۱۷۲۶

cheshmehpublication

telegram.me/cheshmehpublication

www.cheshmeh.ir

رده‌بندی نشر چشمه: اسطوره و تاریخ

اسطوره‌ی آفرینش در کیش مانی
با گفتارهایی درباره‌ی ادبیات و عرفان مانوی
ابوالقاسم اسماعیل پور مطلق
(ویراست سوم)
(عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی)
ویراستار: محمد شکری فومشی

مدیر هنری: مجید عباسی
لیتوگرافی: باختر
چاپ: دالاهو
تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ اول: بهار ۱۳۹۶، تهران
نورثی چاپ: یوسف امیرکیان
حق چاپ: شارح و حقوق و مخصوص نشر چشمه است.
هرگونه اقتباس، کپی، ترجمه، یا هرگونه استفاده از این اثر، بدون اجازه‌ی کتبی ناشر است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۹-۸۱-۵

دفتر: نشر چشمه

تهران، کارگر شمالی، تقاطع بزرگراه شهید

تلفن: ۶۶۲۰۰۲۴

کتاب‌فروشی نشر چشمه

تهران، خیابان کریم خان زند، نیش میرزای شیرازی، ۵، ۷، ۹

تلفن: ۸۸۹۰۷۷۶۶

کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی گورش:

تهران، بزرگراه ستاری شمال، نیش خیابان پیامبر مرکزی، مجتمع تجاری کوثر، طبقه‌ی پنجم، واحد ۴.

تلفن: ۴۴۹۷۱۹۸۸

کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی آرن:

تهران، شهرک قدس (غرب)، بلوار فرحزادی، نرسیده به بزرگراه نیایش، خیابان حافظی، نیش خیابان

مجتمع تجاری آرن، طبقه‌ی ۲.

تلفن: ۷۵۹۳۵۲۵۵

کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی بابل:

بابل، خیابان شریعتی، روبه‌روی شیرینی‌سرای بابل.

تلفن: (۰۱۱)۳۲۴۷۶۵۷۱

کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی پریس:

تهران، پاسداران، نیش گلستان یکم، مجتمع پریس، طبقه‌ی ۲.

فهرست

۹	پیش‌گفتار
---	-----------

بخش نخست: مانی و کیش او ۱۳

۱۴	مقدمه
----	-------

۱۸	زندگی مانی
----	------------

۲۳	کیش مانوی
----	-----------

۲۵	کیهان‌شناخت
----	-------------

۴۰	جامعه‌ی مانوی، شعایر و مناسک آنان
----	-----------------------------------

۴۴	سنت مانوی و گسترش آن
----	----------------------

۵۲	مانویت در شرق
----	---------------

بخش دوم: ادبیات مانوی ۸۵

۸۷	مقدمه
----	-------

۸۷	زبان و خط
----	-----------

۹۱	پیشینه‌ی پژوهشی
----	-----------------

۹۳	آثار
----	------

۹۴	آثار مانی
----	-----------

۹۸	پژوهش‌های مانوی از آغاز
----	-------------------------

۱۰۳	پژوهش‌های جدید مانوی
-----	----------------------

۱۰۵	آثار مانویان
۱۰۹	آثار غیر مانویان درباره‌ی مانی و مانویت
۱۱۴	تحلیلی بر ادبیات مانوی
۱۱۵	ادبیات منثور
۱۱۷	ادبیات منظوم
۱۲۰	انواع ادبی و ویژگی‌های سبکی
۱۳۷	بخش سوم: گفتاری در عرفان مانوی و تأثیر آن بر فرهنگ، هنر و ادبیات ایرانی
۱۳۹	مقدمه
۱۴۰	عارفان بزرگ و مسیحیت
۱۴۴	ابن دیناص
۱۴۵	صبغه‌ی ابن دیناص
۱۴۶	عرفان مندایی
۱۴۹	عرفان مانوی
۱۵۶	بازتاب فرهنگی
۱۶۴	بازتاب هنری
۱۶۸	بازتاب ادبی
۱۷۹	بخش چهارم: مانی و اسطوره‌ی «مرد عالم»
۱۸۱	مقدمه
۱۹۲	آموزه‌ی مانوی
۱۹۴	چکیده‌ی اسطوره‌ی آفرینش
۱۹۴	الف. آفرینش نخست
۱۹۵	ب. آفرینش دوم
۱۹۵	پ. آفرینش سوم
۱۹۶	ت. آفرینش انسان
۱۹۷	ث. پایان جهان
۱۹۹	بخش پنجم: بازسازی و روایت اسطوره‌ی آفرینش
۲۰۱	ایزدان اسطوره‌ی آفرینش و خویش‌کاری آنان
۲۰۴	بازسازی و روایت اسطوره‌ی آفرینش مانوی

۲۰۴	الف. بهشت روشنی
۲۰۷	ب. سرزمین تاریکی
۲۰۸	تازش اهریمن به سرزمین روشنی
۲۰۸	پ. آفرینش نخست
۲۱۰	ت. آفرینش دوم
۲۱۲	آفرینش کیهان
۲۱۴	ث. آفرینش سوم
۲۱۵	آفرینش از ان
۲۲۰	خونگی روان پس از مرگ
۲۲۱	ج. پایان جهان
۲۲۹	بخش ششم: مربوط به اسطوره‌ی آفرینش مانوی
۲۳۱	نوشته‌های مانوی و مانوان
۲۳۱	الف. متون فارسی میانه رتی
۲۷۶	ب. متون سُغدی
۲۸۴	پ. متون قبطی
۳۱۹	ت. متون چینی
۳۲۲	ث. متون اویغوری
۳۲۳	نوشته‌های غیر مانویان
۳۲۳	ج. متون عربی و فارسی
۳۳۷	چ. متون سریانی
۳۴۲	ح. متون لاتینی
۳۴۵	خ. متون یونانی
۳۴۷	شرح نام‌ها و واژه‌ها
۳۶۰	کوتاه‌نوشت مأخذ
۳۶۱	کتاب‌نامه
۳۷۵	نمایه

پیش‌گفتار

ضرورتِ آشنایی ایرانیان با پیشینه‌ی فرهنگی خود بر کسی پوشیده نیست. اما این آشنایی نباید تنها به خاطر احساس غرور و افتخار ملی، بلکه باید در جهت تقویت شناخت ریشه‌های مدنیت و فرهنگی و کسبِ هویت قومی باشد. گذشته از این، بهره‌مندی بهینه از تجربه‌های فرهنگی، روزگاران باستان و دوره‌ی میانه، زنده و پویا کردن بُن‌مایه‌های میراث فرهنگی، خودگردان است ارزشمند در جهت پیشرفت و اعتلای فرهنگ ایران‌زمین؛ فرهنگی که نه تنها در گذر تاریخ تاریخی خود، بلکه حتی امروز نیز حرف‌های بسیار برای گفتن دارد.

به راستی آیا از این فرهنگِ مکتوب سه هزار ساله‌ی ایرانی چه آموخته‌ایم؟ آیا آموخته‌های ما از ادبیات کهنِ مزدیسنا - گاهان، مجموعه‌ی چنگانه‌ی اوستا، متون پارتی، پارسی میانه، سغدی، خوارزمی، متون تورفانی و سکایی - تا به اندازه باعث اعتلا و پویایی فرهنگ امروزین ما شده است؟ آیا این امر بیشتر در راستا بوده که بادی به غلبه اندازیم و با احساس غرور و افتخار بگوییم که ها! ببینید شکره تمدن و فرهنگ چند هزار ساله‌ی ایرانی را؟

به گمان نگارنده، بشکوهی فرهنگِ دیرمان و کهن‌سالِ ایرانی افزون بر احساس غرور، باید درس‌آموز و مکمل تلاش‌های فرهنگی امروز باشد، وگرنه تقدیس گذشته‌ی فرهنگی ایران‌زمین تنها بدین معناست که آن را به صورت شیئی لوکس و عتیقه درآوریم و در گنجینه حبس کنیم و در مواقع لازم، آن را به معرض نمایش بگذاریم.

یکی از مباحثِ جدی فرهنگ روزگار ساسانی، کیش گنوسی و مانوی است. بررسی و ریشه‌یابی ادبیات و عرفان ایرانی در روزگار پیش از اسلام و سده‌های آغازین دوره‌ی

اسلامی می‌تواند در پژوهش‌های ادبی و عرفانی بسیار مؤثر باشد. این نکته که ایرانیان حتا پیش از اسلام نیز نگرش عرفانی داشته‌اند، خود جستاری درخور اهمیت است و ما بعداً به آن خواهیم پرداخت.

کاوش در عرفان مانوی مستلزم شناخت همه‌جانبه‌ی کیش مانوی است. یکی از موضوعات پیچیده‌ی این کیش، اسطوره‌ی آفرینش است که در کتاب حاضر بدان پرداخته‌ایم.

پیش‌ششم این اثر (چاپ اول نشر چشمه) در واقع شامل ویراست سوم با افزوده‌های تازه است. افزوده‌ها شامل دو بخش است: ۱. مانی و کیش او ۲. ادبیات مانوی. انگیزه‌ی نگارنده در سه بخش نخست، فراهم آوردن متن‌های گوناگون درباره‌ی «اسطوره‌ی آفرینش»، یا «تکوین جهان در «بین مانی» بوده است، تا جویندگان اسطوره‌ی مذکور را از مراجعه به متن‌هایی که به زبان‌های گوناگون - عمدتاً به زبان‌های کهن فارسی میانه، پارسی، سغدی، قبطی و غیره - نوشته شد، راز انسجام کافی برخوردار نیستند، بی‌نیاز کند.

از سوی دیگر، هر یک از مزایای بازمانده‌ی مانوی، بخشی از اسطوره‌ی آفرینش را توصیف می‌کند. برای نمونه، بهشت توصیف «بهشت مانوی» در متن سغدی بازمانده است، حال آن‌که «توصیف ایزدان» را در متن‌های فارسی میانه و پارسی می‌یابیم. بنابراین، هدف دیگر این پژوهش بررسی، تلفیق و بازسازی اسطوره‌ی آفرینش مانوی بوده است. از این رو، نخست دیباچه‌ای در شرح زندگی اصلی کیش او، ادبیات مانوی، آموزه‌ی مانوی، اسطوره‌ی نور و ظلمت و نیز اطلاعاتی درباره‌ی ایزدان گوناگون مانوی آورده‌ایم، آنگاه به شرح آثار مانی و مانویان و آنچه که غیرمانویان درباره‌ی کیش مانی نوشته‌اند، پرداخته و پژوهش‌های مانوی را از دیرباز تا عصر حاضر بر سرِ سرِ برداشته‌ایم.

بخش اصلی این اثر شامل بازسازی و روایت اسطوره‌ی آفرینش است که خود شامل توصیف بهشت روشنی، سرزمین تاریکی، آفرینش نخست (نبرد هرمزدبغ با نیروهای تاریکی و اسارت او)، آفرینش دوم (رهایی هرمزدبغ و آفرینش کیهان)، آفرینش سوم (آفرینش انسان و رهایی پاره‌های نور) و پایان جهان است، که حاصل بازسازی بیش از صد متن گوناگون است و در بخش ششم خواهد آمد.

در این بخش، متون مربوط به اسطوره‌ی آفرینش مانوی آمده است که خود شامل: الف) نوشته‌های مانی و مانویان (متون فارسی میانه، پارسی، سغدی، قبطی، چینی و ترکی اویغوری)؛

ب) نوشته‌های غیرمانویان (متن‌های عربی، فارسی، سریانی، لاتینی و یونانی) است. نوشته‌های فارسی میانه، پارتی و شغدی را از متون اصلی ویراسته‌ی مری بویس، زوندرومان و هنینگ برگردانده‌ایم و برای گزارش متن‌های دیگر، از ترجمه‌های معتبر اروپایی بهره گرفته‌ایم که مآخذ دقیق آن‌ها در پی‌نوشت هر متن آمده است.

در این‌جا باید از یآوری‌های استاد و پژوهنده‌ی ارجمند، سرکار خانم دکتر ژاله آموزگار، که با شکیبایی ویژه‌ی خویش نسخه‌ی اولیه‌ی اثر را در سال ۱۳۷۹ تصحیح کرده‌اند، سپاس‌گزاری کنم.

خود را وادار و متدیون پژوهنده‌ی گران‌قدر اساطیر ایران، زنده‌یاد دکتر مهرداد بهار، می‌دانم که در تراثت و ترجمه‌ی متون فارسی میانه و پارتی سهم بزرگی داشته‌اند و از راهنمایی‌های ارزشمند خویش دریغ نورزیده‌اند.

از استادان گران‌مایه، زنده‌یاد دکتر احمد تفضلی و خانم دکتر بدرالزمان قریب، که هر یک با دقت اندیشمندانه‌ی خود در مراحل گوناگون تألیف این پژوهش‌نامه، به‌ویژه در معرفی منابع موثق، این‌جانب را یاری داده و نکات سودمندی را یادآور شده‌اند، صمیمانه سپاس‌گزارم.

ویراست سوم بی‌گمان و امیدوار کوشش زنده‌یاد همکار گران‌قدرم، آقای دکتر محمد شکری قوشی است که با ویرایش جدید کتاب و بازآوردن نمودن منابع، بر غنای اثر افزوده است. در این‌جا از او سپاس‌گزاری می‌کنم.

ابوالقاسم اسماعیل‌پور

مهرگان ۱۳۹۵